

QIZLARNI OILAVIY HAYOT HAQIDAGI TASSAVURLARI VA ETNIK STEREOTIPLARI

Djuxonova Noxida Xayotjonovna
Farg‘ona davlat universiteti “Psixologiya” kafedrası dotsenti (PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19344772>

Annotasiya: Ushbu maqolada oila tushunchasi va uning milliy-psixologik nuqtai nazardan o‘zbek hamda qirg‘iz qizlari tasavvurida ifodalanishi masalalari nazariy jihatdan asoslangan. Shuningdek oilaviy qadriyatlarning etnopsixologik xususiyatlarini aniqlash maqsadida o‘tkazilgan ijtimoiy-psixologik so‘rovnoma natijalari tahlil qilingan.

Tayanch iboralar: Jinsiy va huquqiy etuklik, fiziologik etuklik, oila-nikoh munosabatlari, oilada tarbiya, oilaviy qadriyatlar, oilada halollik, oilada munosabat.

ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ДЕВУШЕК О СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ И ЭТНИЧЕСКИЕ СТЕРЕОТИПЫ

Джухонова Нохида Хаётжоновна
доцент кафедры "Психология" Ферганского государственного университета
(PhD)

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретическое обоснование понятия “семья”, а также этнопсихологические представления о семье девушек из узбекских и киргизских семей. Для выявления этнопсихологических особенностей семейных ценностей проанализирован социально-психологический опросник.

Ключевые понятия: физиологическая и правовая зрелость, семейно-брачные отношения, семейное воспитание, семейные ценности, порядочность в семье, семейные отношения

GIRLS' PERCEPTIONS OF FAMILY LIFE AND ETHNIC STEREOTYPES

Dzhukhonova Nakhida Khayotjonovna
Associate Professor of the Department of "Psychology" of Fergana State University
(PhD)

Annotation: This article is dedicated to learn the theoretical basis of Uzbek and Kirghiz girls' etnopsychological views to families problems. Also it is explored the etnopsychological peculiarities of families values using social-psychology questionnaire.

Key words: Sexual and legal maturation, physiological maturation, family-marriage relationship, upbringing in family, values of family, honesty in family, relationship in family

“Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda”, — deb aytib o‘tgan edi Prezidentimiz Sh.Mirziyoev yoshlar tarbiyasiga bag‘ishlangan o‘z ma’ruzasida. Prezidentimiz so‘zini davom ettirar ekan, donishmandlar bisotidan iqtibos keltirib o‘tgan edi. Ya’ni, "Tarbiya qancha mukammal bo‘lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi", deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal bo‘lishi uchun esa bu

masalada bo’shliq paydo bo’lishiga mutlaqo yo’l qo’yib bo’lmaydi”, — deb e’tiqod, oilaviy qadriyatlarga putur etkazayotgan xavflarni sanab o’tgan edi.

Respublikamizda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy jabhalarda amalga oshirilayotgan tub islohotlar jarayonida oila, onalik va bolalikni ijtimoiy muhofaza etish masalalari davlat siyosati darajasiga ko’tarildi. Davlatimiz konstitutsiyasiga binoan «Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi» (65-modda).

Shu bilan birga davlatimizning oilani axloqiy, ma’naviy-ruhiy barkamolligini mustahkamlash borasida amalga oshirayotgan sa’y-harakatlari ham kun sayin ortib bormoqda. Chunki, shaxs ma’naviyati, uning dunyoqarashi, insonning tasavvuri va e’tiqodiga aloqador ko’nikmalar majmui asosan oilada shakllanadi. Shu ma’noda, oila-haqiqiy ma’naviyat o’chog’i, tarbiya omili, muhitidir. Binobarin, milliy mafkuramizga xos ilk tushunchalar inson qalbi va ongiga avvalo oila muhitida singadi.

Darhaqiqat, oila jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va xuquqiy rivojlanishiga poydevor bo’ladigan asosiy ijtimoiy institut hisoblanadi. Oilaning jamiyat ma’naviy hayoti, uning barqarorligidagi o’rni va nufuzi haqida davlatimiz rahbari SH.Mirziyoev so’zlagan nutqlarida “Oila men uchun muqaddas. Muqaddasligi shuki avvalambor qaerda ishlashidan qat’iy nazar agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa, hech qachon natija bo’lmaydi. SHuning uchun men farzandlarimning tarbiyasiga juda katta e’tibor beraman. Har bir farzandimga ham, nevaramga ham alohida o’zimning munosabatim bor. Har bir nevaramning alohida xarakterini bilaman, orzusini istagini bilaman”. “Odam baxtliman deyishga qanchalik haqqi bor? Agar oilang bilan sen baxtli bo’lsang, baxtliman deyishga haqqing bor. Faqat oilam emas, xalqim baxtli bo’lsa men o’zimni baxtli deb bilaman”, -deya ta’kidladilar.

Hayot tajribasining ko’rsatishicha, jamiyatning ravnaqi, gullab yashnashi, farovon hayotning asosiy mezonini axloq-odob hisoblanadi. SHuning uchun ota-bobolarimiz farzand tarbiyasiga, uning ma’naviy kamoliga katta e’tibor berib kelganlar. Mustaqil O’zbekistonimizda barkamol avlod tarbiyasida jismoniy, aqliy, ma’naviy kabi uch asosiy jihatga e’tibor berilishi dolzarb masala bo’lib, ijtimoiy jarayonlarning faol kechishida muhim omillardan hisoblanmoqda. Ta’lim-tarbiyada oila va ta’lim muassasalarining o’rni hamda ta’siri beqiyosdir. Mustaqillik yillarida ushbu institutlar tizimi va hayotida tub o’zgarishlar sodir bo’ldi. Ushbu o’zgarishlar bugun ta’lim-tarbiya jarayonini yangi davr nuqtai nazaridan tashkil qilishga va barkamol shaxsni tarbiyalab etkazishga undaydi.

Ota-onalar tomonidan yoshlar, shu jumladan, qizlarni oilada mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash borasidagi nazariy va amaliy bilimlarni o’rganish imkonini beruvchi manbalarning etarli darajada mavjud emasligi. O’zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarni qayta tiklash, o’tmish meros va unda ilgari surilgan g’oyalarni o’rganish, yosh avlodda milliy ma’naviy qadriyatlar hamda milliy madaniy merosni o’rganishga nisbatan qiziqish va extiyojni qaror toptirish, ularga nisbatan xurmat uyg’otish, ularni asrash hamda boyitish borasida muayyan mas’ullikni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy harakatning yo’lga qo’yilishi natijasida necha ming yillar davomida yaratilgan va oila, uni tashkil etish, oilaviy munosabatlar mohiyati, farzandlar tarbiyasini olib borish masalalari to’g’risida fikr yurituvchi asarlarning fors, arab, shuningdek, qadimiy turkiy tillardan tarjima qilinishi, zamondosh pedagog, psixolog va fiziolog olim (mutaxassis)lar tomonidan so’z yuritilayotgan muammo doirasida tadqiqot ishlarining olib borilishi tufayli ayni vaqtda muayyan manbalar majmuasiga ega bo’ldik. Biroq ushbu manbalar majmuasi mustaqil oilaviy hayot bo’sag’asida turgan yoki o’smirlik hamda o’spirinlik yosh davrini o’z boshlaridan kechirayotgan qizlar xissasiga nisbat bo’la olmayapti. Bizga ma’lumki, O’zbekiston Respublikasida istiqomat qiluvchi axoli sonining qariyb 50 foizdan ortig’i (demak, ushbu ko’rsatkich umumiy raqamlarda ifoda etilsa, taxminan 15,5 mln. nafar kishiga to’g’ri keladi) ni yoshlar tashkil etadi. Respublikaning etakchi kutubxonalarining fondi bilan tanishish oila, uning

vujudga kelishi, oilaviy munosabatlar mazmuni, oila xo’jaligini yuritish, farzandlar tarbiyasini tashkil etish, oilaviy muammolar, oilaviy ajrimlar hamda ularni keltirib chiqaruvchi omillar, ularni bartaraf etish, shuningdek, yoshlarni mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash masalalarini yorituvchi adabiyotlar soni taxminan 500 ta (o‘zbek va rus tillarida chop etilgan adabiyotlar) dan oshmasligini ko‘rsatdi. Oddiy matematik hisob-kitob asosida mazkur ko‘rsatkichlar nisbatini topishga harakat qilaylik, ya’ni, 12.500.000-500. Ushbu xolatda nisbat 25.000 ga teng bo‘ladi. Bundan ko‘rinib turibdiki, Respublika kutubxonalarida mavjud bo‘lgan, oila mavzusida yaratilgan adabiyotlarning har biri 25.000 nafar yosh (yigit qiz) ga bittadan to‘g‘ri keladi. Ota-onalarning ijtimoiy mehnat bilan bandligi, oilaviy munosabatlarning ayrim jihatlari xususida ota-onalar hamda farzandlar o‘rtasida erkin muloqotning tashkil etilish imkoniyatining chegaralanganligi, ta’lim muassasalarida oilaviy hayotning barcha qirralari to‘g‘risida ma’lumotlar berish mumkinligi xaqiqatdan yiroq ekanligini xisobga olsak, 25.000 nafar yosh yigit - qizlarning 2 foizigina maxsus adabiyotlar orqali oilaviy hayot, uni tashkil etish, oilaviy munosabatlarning tub mohiyati, ko‘lami samarali yo‘lga qo‘yish, ota - ona hamda farzandlar o‘rtasida samimiy, o‘zaro ishonchga asoslangan munosabatni o‘rnatish, oilaviy muammolarni ortiqcha hissiyotlarsiz, janjallarsiz xal etish, oilaviy ajrimlarning oldini olish shartlari to‘g‘risida ma’lumotlar olish imkoniyatiga ega bo‘lar ekanlar.

1. Ota-onalar tomonidan yoshlar, shu jumladan, qizlarni oilada mustaqil oilaviy hayotga tayyorlash borasidagi nazariy va amaliy bilimlarni o‘rganish imkonini beruvchi manbalarning etarli darajada mavjud emasligi. O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida milliy qadriyatlarni qayta tiklash, o‘tmish meros va unda ilgari surilgan g‘oyalarni o‘rganish, yosh avlodda milliy ma’naviy qadriyatlar hamda milliy madaniy merosni o‘rganishga nisbatan qiziqish va extiyojni qaror toptirish, ularga nisbatan xurmat uyg‘otish, ularni asrash hamda boyitish borasida muayyan mas’ullikni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy harakatning yo‘lga qo‘yilishi natijasida necha ming yillar davomida yaratilgan va oila, uni tashkil etish, oilaviy munosabatlar mohiyati, farzandlar tarbiyasini olib borish masalalari to‘g‘risida fikr yurituvchi asarlarning fors, arab, shuningdek, qadimiy turkiy tillardan tarjima qilinishi, zamondosh pedagog, psixolog va fiziolog olim (mutaxassis)lar tomonidan so‘z yuritilayotgan muammo doirasida tadqiqot ishlarining olib borilishi tufayli ayni vaqtda muayyan manbalar majmuasiga ega bo‘ldik. Biroq ushbu manbalar majmuasi mustaqil oilaviy hayot bo‘lag‘asida turgan yoki o‘smirlik hamda o‘spirinlik yosh davrini o‘z boshlaridan kechirayotgan qizlar xissasiga nisbat bo‘la olmayapti. Oldindan qiz bolaning yurish–turishi, ovqatlangani mehmonga choy uzatishi, birovlar bilan salomlashgani, kulishi, gapirishi, kuzatuvda bo‘lgan. Chunki ko‘pchilik kelin qilish niyatida ham qizlarni kuzatishgan. Bunday kuzatuvlar qizlarni kelajakda yaxshi ona bo‘lishiga zamin yaratilgan. Qiz bolaga yana ko‘p bo‘yanish ham tavsiya etilmagan, chunki tabiat unga bor go‘zalligini in’om etgan. Vaqtli bo‘yanish qizni tez qaritadi, yuzga tez ajin tushiradi deydi qirg‘iz momolari. Qiz bola tarbiyasi juda murakkab va nozik ishdir. Bunda onadan juda ko‘p sayi harakatni, sabr toqatni, bilimlilikni talab qiladi. “Onasini ko‘rib qizini ol” degan maqol bejizga aytilmagan. Qiz bolaga tarbiya berilsa, o‘zga uyda ham onasini uyaltirmaydi. Bugungi kunga kelib, qirg‘iz oilasida ham ijobiy o‘zgarishlar bilan bir paytda ayrim salbiy hodisalar miqdori ortib bormoqda. Bunday salbiy hodisalar qatoriga oilaviy munosabatlarning buzilishi, ularda ajralish sonining ortib borishi hamda noto‘liq oilalarning ko‘payishi kabi muammolarni ko‘rsatish mumkin. Hozirgi davrda ayollarning ish haqi erkaklarnikidan kam emasligi, hatto ba’zi hollarda ko‘pligi natijasida xotin erga nisbatan moddiy jihatdan tobe bo‘lmay qoldi. SHu sababli xotinning ma’naviy, shaxsiy, aqliy, iqtisodiy ham jismoniy ehtiyojlari qondirilmasa, oilaviy turmush osonlikcha ajralish bilan tugashi mumkinligi kuzatilmoqda.

Adabiyotlarda yozilishicha, qirg‘iz oilasining tipik xususiyatlari jumlasiga ko‘p pog‘onalilik (bir necha avlod vakillarining birga yashashi), unda erkaklar mavqeining ustunligi, qizlarning esa olib qochilishi, serfarzandlik sifatlarini kiritish mumkin.

Umuman olganda qirg‘iz oilasiga xos ijtimoiy, psixologik xususiyatlar quyidagilardan iborat:

1. Qirg‘iz xalqida yoshlarni barvaqt uylantirish va turmushga uzatish, nikohgacha tanishuv muddatining qisqaligi uning milliy xususiyatlari yaqqol namunasidir.
2. Qirg‘iz yoshlarining oila qurishida do‘stlari va o‘rtoqlari maslahatiga suyanishi, erkin qalliq tanlash, ota-ona va qarindoshlar ta’sirining kamligi zamonaviy qirg‘iz oilasining o‘ziga xos etnopsixologik xususiyatlaridan hisoblanadi.
3. Qirg‘iz oilasining etnopsixologik xususiyatlaridan biri — bu qirg‘iz qizlarining roziligi bilan yoki rozilgisiz yigitlar tomonidan olib qochilishi va ayrim holatlarda olib qochilgan qizning uyga qaytish imkoniyatining mavjudligidir.
4. Qirg‘iz oilasining milliy-psixologik xususiyatini aks ettiruvchi holatlardan yana biri — bu oilaning ko‘proq sevgi-muhabbat motivi asosiga qurilishidir.
5. Hozirgi davrga kelib, qirg‘iz qizlarining yigitlar tomonidan barvaqt olib qochilishi kuzatilmoqda. Bunday voqelik esa oila-nikoh munosabatlarida qator muammolarni keltirib chiqarmoqda, ya’ni qirg‘iz oilasida nikohgacha tanishganlik davrining qisqaligi tufayli bo‘lajak qayliqlar bir-birlari haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lishga ulgurmayaptilar.
6. Qirg‘iz oilasining o‘zga millat (o‘zbek, tojik, rus) oilalaridan farq qiluvchi o‘ziga xos etnopsixologik xususiyatlaridan biri — bu oilaning yuzaga kelishida yaqin do‘stlari, o‘rtoqlari maslahati hamda yordamiga tayanish hodisasidir. Bunda qirg‘iz yoshlarining bir-birlari bilan o‘zaro tanishuvlarida hamda qizlarning yigitlar tomonidan olib qochilishida yaqin do‘stlar yordami, maslahati muhim ahamiyat kasb etadi.
7. Qirg‘izlarda ham oilaviy qadriyatini belgilovchi asosiy omillardan ular oilasida qizlarning mavjudligidir. Bu omil qirg‘izlarning boshqa millat (o‘zbek, tojik) oilalari kabi bolajon xalq ekanligidan dalolat beradi va bu ko‘rsatkich qirg‘iz oilasining etnopsixologik xususiyatini o‘zida gavdalantiradi.

Endi shu xususiyatlarning bugungi kun yoshlarida ko‘rib chiqaylik. O‘zbeklarda 12-13 yoshlarida jinsiy (fiziologik) etuklikka erishadilar, qirg‘izlarda esa 14-15 yoshlarda jinsiy (fiziologik) etuklikka erishadilar. Biroq ular biror - bir kasb-hunar egasi bo‘lib, mustaqil ishlab o‘zini va oilasini iqtisodiy jihatdan ta’minlay oladigan bo‘lishi uchun avvalo maktabni bitirishi, yoki 9 yil maktabda, 3 yil kollej yoki litseyda o‘qishi zarur bo‘ladi.

Ushbu tadqiqotdan kelib chiqib biz o‘z oldimizga o‘zbek va qirg‘iz oilalaridagi voyaga etgan o‘g‘il va qizlarda o‘z tadqiqotimizni oldik. Jami sinaluvchilar soni 50 nafarni tashkil etdi. Ularning yoshi esa 18-22 yoshlarni tashkil etadi. Ularga biz qo‘yidagi savol bilan murojihat qildik.

№	1 savol		2-savol		3-savol		4-savol		5-savol	
	O‘	Q	O‘	Q	O‘	Q	O‘	Q	O‘	Q
A	10	14	2	4	10	8	10	9	10	5
B	10	8	3	9	1	2	10	10	12	14
V	5	3	20	12	14	15	5	6	3	6

Yuqoridagi jadvaldan shuni aniqlab oldikki **“Oilaning mustahkamligida shaxs etukligining qaysi biri muhim?”** deb bergan savolimizaga o‘zbek oilalaridagi voyaga etgan farzamlarning 40%, qirg‘iz oilalarining farzandlari 56% “jinsiy vaxuquqiy etuklik” haqidagi javobni berishdi. Bundan ko‘rinib turibdiki, qirg‘iz oilalarida jinsiy tayyorgarlik erta boshlanishini aniqlandi.

Yoshlarning nikoh mustahkamligi borasidagi fikrlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, oila mustahkamligini qizlar ma’naviy, axloqiy va psixologik etuklik bilanyigitlar esa jinsiy vahuquqiy etuklik hamda kasb-hunar, ijtimoiy-iqtisodiy etuklik bilan bog‘lashdi. O‘zbek oilalarining 10 nafar ya’n 22 % farzandlari, qirg‘iz oilasining 8 nafar ya’ni 17 % farzandlari “kasb-hunar, ijtimoiy-iqtisodiy etuklik” degan variantni tanladilar.

Turmush qurishdagi yoshni o‘zbek va qirg‘iz farzandlari eng maqbul yosh sifatida 18, 19, 20 yoshlarni, yigitlarning aksariyati 21-22 yoshni tanlashdi.

Oila qurishdagi muhim omil sifatida har ikkala jins vakillari fikrlarining yakdilligini sevgi bilan va sovchilar bilan bog‘lashlarida ko‘rishimiz mumkin. Lekin yigitlarimiz orasida oz bo‘lsada moddiy manfaatdorlikni ustun qo‘yib oila qurishni xohlovchilar borligi bizni ajablantirdi. Qirg‘iz oilalarida esa o‘zbeklarga nisbatan moddiy manfaatdorlik past ekanligini aniqlab oldik.

Oilaviy hayot psixologiyasi borasida yoshlarimizda qanday bilimlar etishmaydi degan savolga respondentlarning ya’ni o‘zbek farzandlarining 10 nafari qirg‘iz oilasidagi farzamlarning 9 nafari jinsiy hayot psixologiyasi haqidagi bilimlar deb javob qaytarishdi.

Haqiqatan ham biz yoshlar o‘rtasida jinsiy hayot bilan bog‘liq tarbiyani keng yo‘lga qo‘yishimiz lozim, chunki bugungi kunda aksariyat oilalardagi kelishmovchiliklar aynan shu borada yoshlarimizning oz ilmiy bilimga ega ekanligidan kelib chiqmoqda.

Yoshlarning oila qurishlariga qadar bir-birlarini tanish muddati bilan bog‘liq fikrlarida yigit va qizlar yarim-bir yil muddatni avzal ko‘rishdi. Lekin yoshlar orasida tanish muddatiga qarshi bo‘lganlar 40 foizni tashkil qildi. Qirg‘iz oilasidagi farzandlar esa ushbu berilgan savolga bir yil emas aksincha ularning urf-odatlarini bo‘yicha ularni yoshligidan unashtirib qo‘yishliklarini va ular voyaga etguncha belgilangan miqdorda qalin pulini berib borishliklarini aniqlab oldik.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, tadqiqotimiz davomida o‘zbek-qirg‘iz oilalarida ba’zi bir ko‘rinishlarning bog‘liqligi va ba’zi bir urf-odatlarining katta farqini ko‘rib o‘tdik. Tadqiqot davomida ya’na shuni guvohi bo‘ldikki o‘zbek yoshlariga nisbatan qirg‘iz yoshlarida nikohga etuklilik darajasi yuqori ekanligi ularda yoshlar o‘rtasida ajrimlarning sonini ayrim hollarda ularni yoshlarni oilaviy hayotga tayyolashda ko‘proq milliy urf-odatlarga tayanishlari lozimligini guvohi bo‘ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Djuxonova N. X., Ibroximov D. Этнопсихологические особенности подготовки девушек-студенток к семейной жизни //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 829-835..
2. Djuxonova N. X., Mamajonova Sh. Mahalla-qizlarni oilaviy hayotga tayyorlashning muhim omili sifatida //innovatsii v pedagogike i psixologii. – 2021. – Т. 4. – №. 7.
3. Djuhonova N. Preparing students for family life as a pedagogical and psychological problem //Психологическое здоровье населения как важный фактор обеспечения процветания общества. – 2020. – С. 68-71.